

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ САКРАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ПІДГАЙЦЯХ

Актуальність теми: Підгайці вже кілька років поспіль є популярним місцем туризму, зокрема сакрального. У 2010 р. відвідали понад 246 іноземних туристів. Цьому сприяють унікальні сакральні споруди, багата історична спадщина, архітектурні пам'ятки різних епох тощо.

Велику роль у цьому відіграє і наявність своєрідних особливостей історико-архітектурних об'єктів, що надають місту певної унікальності: їх призначення, сучасні технічні можливості, їхній вигляд, вік, тощо.

Метою роботи: є аналіз основних культурно-історичних ресурсів як передумови розвитку пізнавального туризму в Підгайцях

Виклад основного матеріалу дослідження: Оборонна споруда яка має давню історію. Різні джерела датують споруду то 1627, то 1640 роком.

Основним історико-культурним об'єктом міста Підгаєць є Синагога.

"Синагога в Підгайцях" (видання "Галицька Брама") писала, що в Донесенні окружного управління за 1827 рік про синагогу сказано: "Перед 200 роками збудована".

Окрім власне сакральної ролі, синагога ще й виконувала фортифікаційну функцію, захищаючи південну дільницю площі Ринок в місті. Саме на південь від Ринку селилася численна юдейська громада Підгайців, що з'явилася тут орієнтовно в XVI столітті (перша згадка про неї в документах стосується 1552 року в зв'язку з подушним податком в 20 злотих). А коли Підгайці в 1539 році отримали ще й Магдебурзьке право (завдяки клопотанню власників поселення Вольських), громада почала швидко зростати: гарне місце для торгівлі.

Динаміка приросту міста юдеями була така значна, що вже на початок XVIII століття саме вони становили більшість міського населення. З 33 кам'яниць на Ринку їм належала 21 (дані станом на 1788 рік). В 1824 році таких кам'яниць було вже 24 - 73 відсотка від всієї забудови Ринку.

Підгаєцькі євреї в своїх заняттях нічим не відрізнялися від своїх побратимів з інших міст: займалися торгівлею, тримали шинки, бровар та з десятків винниць-гуралень.

Зрозуміла справа, де численна єврейська громада, там і культові іудейські споруди: синагоги, лазні, Бет-Мідраш тощо. Підгайці не були винятком: окрім і дотепер збереженої давньої мурованої синагоги в центрі міста, пліч-о-пліч до старшої товарки знаходилася ще одна, дерев'яна синагога (не збереглася). Була й лазня [1, ст. 56].

Відомо, що першими документально зафіксованими рабинами Підгайців в XVI ст. були Моша та його син Єгуда-Лейб (обидва поховані у Львові).

Їхнім послідовником в 1580-1620 рр. був Беньямін Арон Сольник, учень Рама і Магаршала, один з найавторитетніших рабинів у всій Речі Посполитій, член "Ради чотирьох країн", автор книги "Маса Беньяміна". Потім рабином став його син Яків.

За Середньовіччя не все було так просто: для побудови божниці єврейська громада мала випросити дозвіл у міської влади. Коли підгайцькі євреї такий дозвіл отримали, докладно невідомо. На основі документів вважається, що це сталося в часи, коли громада була достатньо великою: адже розміри споруди чималі. Грандіозний кам'яний куб з милиціями-контрфорсами, аскетичний, лаконічний, по-спартанському суворий - навіть на позбавлену архітектурних вибриків споруду потрібні були чималі гроші. Єдині деталі, які можна трактувати як свого роду прикрашення - характерні для божниць круглі віконечка на західній та східній стінах.

Відомий дослідник історичної спадщини Галичини Александр Чоловський писав про підгаєцьку синагогу, що вона "настільки цікава, що подібна до місцевої церкви, заснованою 1650 року Марією Потоцькою". Тому божницю могли зводити ті ж будівничі, що займалися спорудженням інших значних міських будівель того часу, скажімо, того ж костелу.

За довгі роки свого існування підгаєцька синагога, як типова юдїш мама, обросла дїтьми-прибудовами, які надають їй трохи незібраного, неакуратного вигляду, позбавляючи її архітектурної суворості. Куб все ще вгадується, але для цього потрібно відсікати подумки всі ці сарайчики, які туляться до його солідного об'єму.

Дивно, що такий популярний псевдо-мавританський стиль, характерний для синагог наших теренів (згадаймо хоч всесвітньо-відомі синагоги-ровесники підгаєцької в Жовкві,

Луцьку чи Сатанові, чи споруди XIX ст., як от в Кам'янці) ніяк не проявив себе в Підгайцях. Подібний лаконізм даху без оздоб нагадує синагогу в Гримайлові.

Чоловічий молитовний зал з'єднаний з південною та північною жіночими галереями невеликими віконцями.

Стіни синагоги колись вкривали розписи. В інтер'єрі божниці все ще можна помітити залишки кам'яної різьби Арон Хакодешу (вівтарної шафи) з слідами поліхромії.

Серед змін, які зазнала споруда протягом віків, одна найзначніша: це дах. Колись, очевидно, божниця була перекрита системою хрестових нервюрних склепінь. Слово "очевидно" тут не лише: немає жодного зображення споруди раніше за кінець XIX століття. Тому припущення про те, що колись верхом споруди йшов бойовий ярус з бійницями - лише припущення.

В 1994 році синагогу дослідили та обміряли архітектори Укрзахідпроектреставрація під керівництвом З.Лагуша, [3].

Кіркут і єврейський квартал будинки навколо синагоги належали євреям міста. Вони були як правило одно-чи двоповерховими, на високому цокольному поверсі, мали глибокі підвали. Стояли будівлі щільно, тулячись одна до одної - як туляться надгробки на юдейських кіркутах. Цікаво, чи індивідуалізм вважається в іудеїв негативною рисою.

До самої божниці прилягав *бет-мідраш* (духовна школа) - зліва від головного входу до синагоги. Ще два сусідніх з божницею будинки були молитовними домами. Зі сходу Ринка стояло дві хасидські синагоги (не збереглися). Проте збереглася *моква* (ритуальна лазня).

Якихось 200 метрів на захід від синагоги - і ми потрапляємо на підгаєцьке кладовище (кіркут). Як і більшість єврейських кладовищ, розташовано на пагорбі. Велетенське 150 в довжину. З північного боку збереглися фрагменти давніх вхідних воріт. Збереглося до нашого часу далеко не повністю - шей фашисти почали знищувати кіркут, використовуючі древні мацеви для будівництва доріг, [2].

Ближче до входу розташована ділянка найдавніших поховань, що датуються XVII-XVIII ст. (близько 200 надгробків). Верхня частина цвинтаря більш, гм, нова - мацеви там з XIX-XX століть (близько 1000 надгробків).

Кіркут ще в 1926 році дослідили А. Чоловський та Б. Януш і знайшли надгробок, датований 1420 роком. Цю мацеву дарма шукати на кіркуті зараз - не збереглася. Найдавніший зі збережених досьогодні надгробків датується 1647 роком, [4].

Як не дивно, найбільшу мистецьку цінність представляють надгробки XIX століття. На високих стелах зображено то завіт народу Ізраїля (два кільця, що перетинаються, одне тримає рука бога, інше - два леви. Тварини теж алегоричні - означають два коліна іудеїв), то менорами, то левами і коронами.

Біля входу на окописько збереглася масивна плита з написом: "*Цей пам'ятник і знак Великому Гаону, похованому тут. Всі пам'ятники на цвинтарі відреставровані і встановлені місцевим похоронним братством. (1931). рік*"

На окопиську ховали підгаєцьких рабинів, найбільш шанованою була могила Бен'яміна Арона Сольника, до якої йшли натовпи прочан (не збереглася).

З південно-східного боку кіркута знаходяться дві братські могили євреїв, які загинули від рук нацистів.

У Підгайцях один із найкраще збережених в Україні єврейських цвинтарів 15—20 ст. (понад 1000 надгробків, серед них більше 50 ти - 17- 18 ст.), [5, 139].

Висновки: Місто Підгайці є дуже цікавим. У історико-архітектурному плані воно має дуже велику кількість різноманітних пам'яток. Це зокрема і природні пам'ятки, архітектурні, сакральні та культурні пам'ятки. Це все може приваблювати туристів.

Екскурсанти дізнаються багато цікавого про туристичні об'єкти, про історичні постаті, які з ними пов'язані а також багато цікавих фактів.

Також велику увагу туристів привертає костюл, куркіт (єврейський цвинтар).

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Підгайці та Підгаєчина» / Упор. С. Колодницький. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2012. – 768 с.
2. <http://bibliopidhaytsi.blogspot.com/>
3. http://www.library.te.ua/about/writes_about_us/2012_rik/2012_about_us62/
4. http://mistaua.comУкраїна/Тернопільська_область/Підгаєцький_район/
5. <http://like.te.ua-про-тернопіль/про-підгайці-на-тернопільщині-описи-мандрівників>